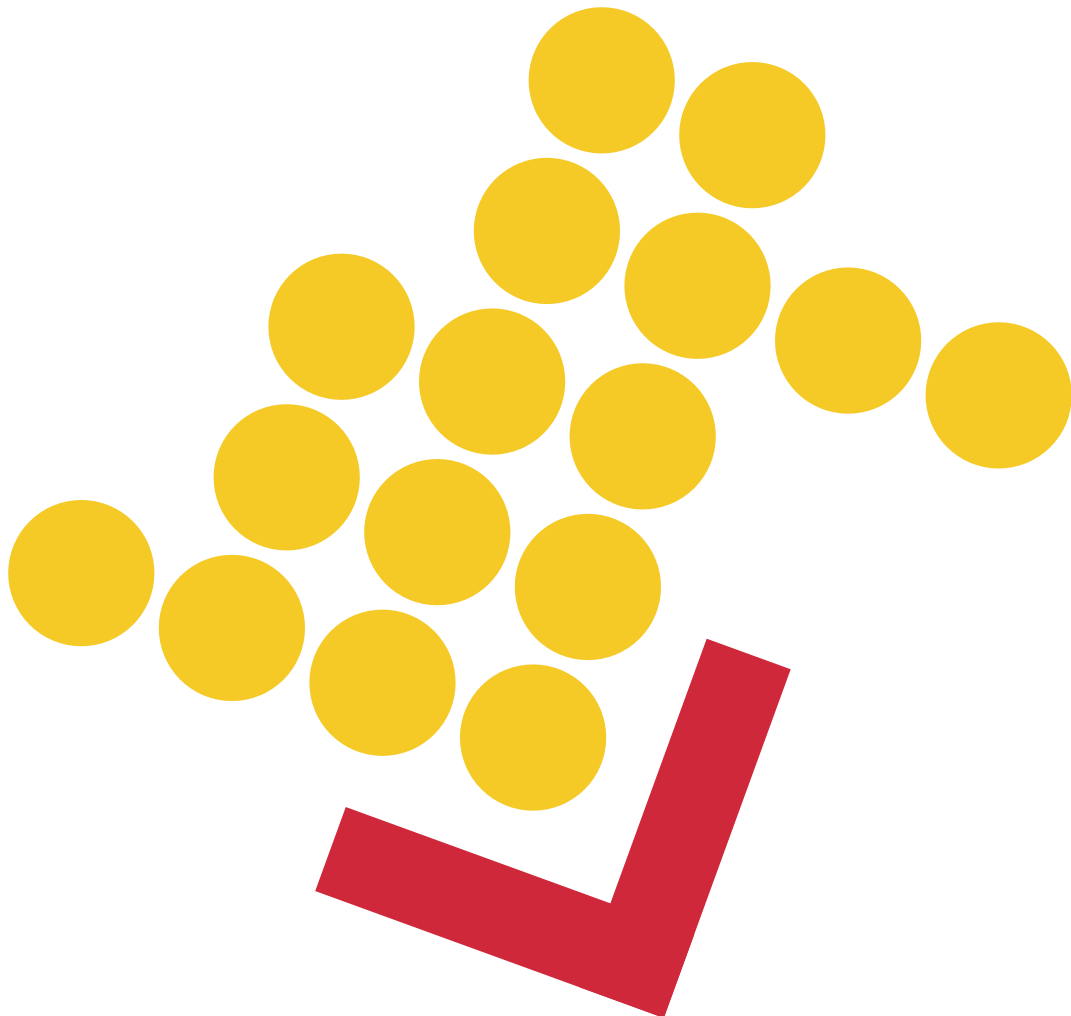

Föräldraledighet och arbetstid

– hur mycket jobbar föräldrar som varit hemma med barn

Författare: LENA WESTERLUND, JENNY LINDBLAD
och MATS LARSSON

INLEDNING

Syftet med denna rapport är att visa hur föräldrar – kvinnor och män, arbetare och tjänstemän – arbetar efter föräldraledighet.

En stark ställning för föräldrar på arbetsmarknaden och goda möjligheter för dem att arbeta är avgörande för barns välfärd och en jämnare inkomstfördelning.

Det ojämställda uttaget av föräldraledigheten är ett viktigt problem och av betydelse för kvinnors ställning på arbetsmarknaden. Det påverkar de ekonomiska möjligheterna för föräldrar, inte minst kvinnor inom arbetaryrken. Inkomstskillnader mellan könen kan motverkas av jämställdhet i hemmet eftersom kvinnors ställning på arbetsmarknaden påverkas negativt av kvinnornas huvudansvar för hem och barn. Förutsättningarna för att barnen ska få en nära relation till båda föräldrarna förbättras dessutom om ansvaret för barnens vård och omsorg delas jämställt mellan föräldrarna.

Föräldrar som fick sitt första barn under åren 2000 eller 2001 ingår i denna studie. Utifrån bearbetning av statistik analyseras ett antal frågor ur ett klass- och könsperspektiv. Kvinnor studeras mer ingående än män. Det beror på att män enbart tar ut ca 18 procent av de föräldralediga dagarna och därför saknas heltäckande data.

De övergripande frågeställningar i studien är:

- Påverkar föräldraledighet män och kvinnors arbetstid på olika sätt?
- Hur ser skillnaderna ut mellan arbetare och tjänstemän?

Rapporten har skrivits av utredarna Jenny Lindblad, Lena Westerlund och Mats Larsson på LO. Berivan Akbal, praktikant, har också bidragit genom att sammanfatta ett antal studier av föräldrar på arbetsmarknaden.

Stockholm i september 2005

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

INLEDNING	2
SAMMANFATTNING	5
Kapitel 1 Mönster i föräldraledighet	7
<i>Flexibla regler för uttag</i>	7
<i>Mönster i uttag och tid</i>	7
Kapitel 2 Föräldraledighet och arbete – en bakgrund	11
<i>Deltidsarbete</i>	11
<i>Obekväm arbetstid</i>	14
<i>Visstidsanställningar</i>	15
Kapitel 3 Arbetstid före och efter föräldraledighet	17
<i>Metod, urval och avgränsning</i>	17
<i>Arbetstid före föräldraledighet</i>	19
Arbetare och tjänstemän	19
<i>Arbetstid efter föräldraledighet</i>	21
Drastisk minskning av heltidsarbetande kvinnor	21
Minskad skillnad mellan arbetare och tjänstemän	21
Mäns arbetstid opåverkad	22
<i>Heltidsarbete före och efter föräldraledighet</i>	23
<i>Arbetstidens förändring under hela perioden</i>	23
<i>Nästan bara kvinnor utan anställning</i>	24
<i>Genomsnittlig arbetstid</i>	25
Samtliga – hel och deltid.....	25
Deltidsarbetande	26
<i>Skillnader mellan privat och offentlig sektor</i>	26
KAPITEL 4 SLUTSATSER OCH TOLKNINGAR	28
BILAGA METOD	32
KÄLLOR	34

FÖRTECKNING ÖVER DIAGRAM, TABELLER OCH BILAGA

DIAGRAM

Diagram 2:1 Andel deltidssarbetande efter facklig tillhörighet, ålder och familjesituation, i procent, 2003

Diagram 2:2 Andel som av arbetsmarknadsskäl arbetar mindre än de själva önskar, i procent, 2003

Diagram 2:3 Andel med tidsbegränsad anställning, i procent 2003

Diagram 2:4 Andel LO- medlemmar med tidsbegränsad anställning efter kön, familjesituation och ålder, i procent 2003

Diagram 3:1 Hel- och deltidssarbete före föräldraledighet. Procent

Diagram 3:2 Hel- och deltidssarbete efter föräldraledighet. Procent

Diagram 3:3 Andel heltidssarbetande före och efter föräldraledighet 1999 och 2002. Procent

Diagram 3:4 Heltidssarbete före och efter föräldraledighet. Procent

Diagram 3:5 Andel heltidssarbetande i offentlig sektor före och efter föräldraledighet. Procent

Diagram 3:6 Andel heltidssarbetande i privat sektor före och efter föräldraledighet. Procent

TABELLER

Tabell 2:1 Andel som har obekväm eller oregelbunden arbetstidsförläggning, i procent 1990/91, 1994/95, 2000/01

Tabell 3:1 Undersökningspopulation efter klass och kön. Procent

Tabell 3:2 Arbetstid före föräldraledighet. År 1999. Procent

Tabell 3:3 Arbetstid före föräldraledighet. År 1999. Klass och kön. Procent

Tabell 3:4 Arbetstid efter föräldraledighet. År 2002. Procent

Tabell 3:5 Arbetstid efter föräldraledighet. År 2002. Klass och kön. Procent

Tabell 3:6 Genomsnittlig tjänstgöringsomfattning före och efter föräldraledighet. Procent

SAMMANFATTNING

En stark ställning för föräldrar på arbetsmarknaden och goda möjligheter för dem att arbeta är avgörande för barns välfärd och en jämnare inkomstfördelning. Det ojämsställda uttaget av föräldraledigheten är ett viktigt problem. Det påverkar bland annat de ekonomiska möjligheterna för föräldrar, inte minst för kvinnor inom arbetaryrken.

Syftet med denna rapport är att visa hur föräldrar - kvinnor och män, arbetare och tjänstemän - arbetar efter föräldraledighet. Föräldrar som fick sitt första barn under åren 2000 eller 2001 ingår. Utifrån bearbetning av statistik görs en kartläggning ur ett klass- och könsperspektiv.

De två övergripande frågeställningar i studien är: Påverkar föräldraledighet män och kvinnors arbetstid på olika sätt? Hur ser skillnaderna ut mellan arbetare och tjänstemän?

De huvudsakliga resultaten i vår studie är:

- Det finns stora skillnader i andel heltidsarbetande mellan kvinnor som är arbetare och tjänstemän före föräldraledighet. Bland arbetarkvinnor är en betydligt lägre andel heltidsarbetande.
- Det blir ett mycket stort fall i andel heltidsarbetande kvinnliga tjänstemän efter föräldraledighet. Det blir en minskning även för arbetarkvinnor, dock från redan låga nivåer av heltidsarbetande.
- Mäns arbetstid påverkas inte nämnvärt av föräldraledighet, varken för arbetare eller tjänstemän.
- Endast 29 procent av arbetarkvinnorna i offentlig sektor arbetar heltid efter föräldraledighet, jämfört med 39 procent heltidsarbetande före.
- Kvinnor som är tjänstemän i offentlig sektor minskar andelen heltidsarbetande från 84 procent före föräldraledighet till 41 procent efter.
- Mäns andel heltidsarbete påverkas inte alls av föräldraledigheten i privat sektor, men andelen heltidsarbetande sjunker något för män i offentlig sektor. Ingen skillnad återfinns mellan arbetare och tjänstemän i de båda sektorerna
- Cirka 7 procent av kvinnorna arbetar inte alls efter föräldraledigheten. Endast enstaka män återfinns i gruppen som inte arbetar efter föräldraledigheten.
- Under hela perioden 1999-2003 nästan halveras andelen kvinnor som arbetar heltid bland såväl arbetare som tjänstemän, medan nästan alla män arbetar heltid under hela perioden, även under de år de var föräldralediga.

Könsskillnaderna dominerar arbetstiden efter föräldraledigheten, medan klasskillnaderna var de markanta före. Även arbetstiden för kvinnor som är mer etablerade, såsom tjänstemän, påverkas i hög utsträckning och mest påverkas de som arbetar i offentlig sektor.

Gapet i arbetstid mellan kvinnor och män inom både tjänstemanna- och arbetaryrken vidgas stort efter föräldraledighet, med förstärkning av normen att män arbetar heltid och kvinnor deltid.

Sammantaget ger vår studie en bild av att blivande föräldrar arbetar heltid i hög grad och det gäller både kvinnor och män. Kvinnor sänker dock sin arbetstid mycket efter föräldraledighet, medan mäns arbetstid i stort är opåverkad. Kvinnliga arbetare har absolut den svagaste ställningen i termer av andel heltidsarbetande både före och efter föräldraledigheten.

Våra resultat förstärker därmed bilden av att de kvinnor som har den svagaste ställningen på arbetsmarknaden, LO-kvinnorna, också är de som har de sämsta förutsättningarna att vara ekonomiskt självständiga som föräldrar. Detta bidrar till föreställningen om att män är huvudsakliga familjeförsörjare och kvinnor har huvudansvar för hem och barn.

Kapitel 1 Mönster i föräldraledighet

Flexibla regler för uttag

Reglerna för hur man får använda föräldraförsäkringen i Sverige har en unikt hög flexibilitet. Därför är ett mycket stort antal kombinationer möjliga att göra för föräldrar. Föräldrapenningen består av 16 månader (480 dagar) totalt. Under 13 månader kan man få en ersättning på maximalt 80 procent av föräldrarnas sjukpenninggrundande inkomst upp till ett inkomsttak. Tre månader ersätts för alla enligt lägstanivå, vilken under 2005 är 60 kronor per dag. Föräldrapenning kan betalas ut med hel, $\frac{3}{4}$, halv, $\frac{1}{4}$, eller $\frac{1}{8}$ ersättning per dag.

Föräldrarna kan fritt disponera 12 av de 16 ersatta månaderna, övriga fyra månader är individualiserade, det vill säga knutna till respektive förälder. Det är de två så kallade ”mamma-/pappamånaderna” som fryser inne om föräldern inte tar ut dem.

Föräldrarna kan som en följd av den stora flexibiliteten vara hemma mycket olika lång tid med sina barn. Den lagstadgade rätten till föräldraledighet på heltid från arbetet är dock begränsad till barnets första 18 månader. Därefter har föräldrar rätt att förkorta den normala arbetstiden med upp till en fjärdedel tills barnet fyllt 8 år. Det betyder till exempel att man kan arbeta 75 procent av heltid. Rätten till ledighet gäller även i samband med uttag av föräldrapenning. Eftersom föräldrapenning också kan betalas ut till och med det år barnet fyller 8 år kan föräldrar fylla ut sin arbetsinkomst.

För att ha rätt till att vara föräldraledig från sitt arbete krävs det att man varit anställd i minst sex månader eller jobbat sammanlagt minst tolv månader under de senaste två åren.

Mönster i uttag och tid

Mammor tar ut den absolut största delen av föräldrapenningdagarna. 81,3 procent av det totala antalet uttagna dagar togs ut av kvinnor 2004, jämfört med 18,7 procent för män. Pappornas andel av föräldraledigheten ökar om än långsamt. Den har ökat med dryga sju procentenheter sedan 1994.

Klasskillnader spelar roll för hur föräldraledigheten fördelas. LO-familjer delar i mindre utsträckning än TCO- och SACO-familjer lika på föräldraledigheten. I en av LOs undersökningar¹ framgick att bara 30 procent av papporna i LO-familjer hade tagit ut mer än de två pappamånaderna som nu finns. Bland TCO-papporna var motsvarande siffra högre, 40 procent, och av SACO-papporna hade hälften tagit ut mer än två månader.

¹ LO (2004): Mellan princip och praktik - en rapport om föräldraförsäkringen.

Familjens ekonomi spelar viss roll för fördelningen av föräldraledigheten, men den är långt ifrån avgörande för alla hushåll. I hushåll där kvinnan har en inkomst över inkomsttakten i försäkringen medan mannens inkomst ligger under, tar papporna ut 40 procent av föräldrapenningdagarna. I hushåll där det motsatta gäller, alltså där mannen ligger över taket och kvinnan under, utnyttjar papporna bara 14 procent av dagarna.

Men det betyder inte att det nödvändigtvis är den höga inkomsten som förklarar att dessa familjer delar mer lika. Längre utbildning ger vanligen högre inkomst. Studier har visat att mammans utbildningslängd ger ett säkerställt samband med att pappan tar ut fler dagar. Det betyder att det kan vara mammans utbildning som är den viktigaste faktorn för hur länge pappan är hemma.

Riksförsäkringsverket har analyserat hur familjer med barn födda 1999 använde föräldraförsäkringens flexibilitet i praktiken, samt vad som påverkar hur länge barnen är hemma med föräldralediga föräldrar². Materialet i studien är unikt eftersom det gör det möjligt att studera hur lång tid föräldrarna faktiskt är hemma och att jämföra den tiden med hur många dagar som togs ut med föräldrapenning. För dessa föräldrar fanns enbart en pappamånad, sedan 2002 finns det två sådana månader. 1999 var försäkringen totalt 450 föräldrapenningdagar, dvs 30 dagar kortare än idag.

I genomsnitt var mammorna föräldralediga i tid under 14,3 månader och papporna i 1,7 månader. De flesta barn var hemma mellan 12 och 19 månader. Omkring 12 procent av barnen var hemma med en förälder kortare tid än ett år.

Papporna tog ut en kort ledighet. Cirka 20 procent av papporna tog ingen föräldraledighet alls, 45 procent tog en månad och knappt 15 procent tog 2 månader. Inga pappor tog i denna studie ut mer än 12 månaders föräldraledighet.

Studien över barn födda 1999 och deras föräldrar har flera andra intressanta resultat och som bidrar till att förstå våra resultat i kapitel 3:

- Under de fyra åren 1999-2002 tog mammorna till barn födda 1999 ut 329 föräldrapenningdagar i genomsnitt och papporna 43 dagar i genomsnitt. För män var det 13 dagar utöver den då existerande ”pappamånaden”.
- Totalt för barnet tog föräldrarna ut 372 dagar i genomsnitt under dessa år.³
- Mammans uttag dominerar under barnets första år då hon tar ut omkring 60 dagar per kvartal. De motsvarar cirka fem ersatta dagar per vecka.
- Pappan tar ut få dagar per kvartal i genomsnitt under hela barnets första fyra år. Pappans högsta uttag av föräldrapenning infaller under de två kvartal då barnet är cirka ett år. Pappan tar då cirka 8 dagar per kvartal i genomsnitt.

² RFV 2004:14. Analysen grundar sig på intervjuundersökningen ”Tid och pengar” där 4 000 föräldrar besvarade frågor om längd och fördelning av föräldraledighet, föräldraskap och tid med barnet.

³ Här ingår även de föräldrar som tog ut noll dagar föräldrapenning och ingen föräldraledighet, till skillnad från den föräldragrupp vi har analyserat i kapitel 3 som alla varit föräldralediga.

- Efter barnet blivit 18 månader tas enbart enstaka föräldrapenningdagar ut, men fördelning av dessa fåtal dagar är då jämnare mellan mamman och pappan.
- En tiondel av alla familjer har slut på föräldrapenningdagarna på SGI-nivå (dvs 80 procent av inkomsten upp till taket) när barnet fyllt ett år. 45 procent av familjerna har gjort slut på dessa dagar när barnet är cirka ett och ett halvt år.
- Cirka en tredjedel av familjerna har föräldrapenningdagar på SGI-nivå kvar efter de fyra åren som studerades. Drygt 95 procent av föräldrarna har kvar dagar av de tre månaderna med lägstanivå (förr kallade ”garantidagar”).

Analysen av statistiska samband i studien visar:

- Att mammans föräldrapenningsuttag och föräldraledighetslängd inte är korrelerade till varandra i någon högre utsträckning. Det betyder att mammor inte låter föräldrapenningens dagar styra längden på tiden som de är hemma med barnet i hög grad.
- Att pappans längd på föräldraledigheten däremot är starkt korrelerad till hans uttag av dagar med föräldrapenning. Det finns alltså en stor överenskommelse för män mellan uttag av dagar och faktiskt längd på tiden hemma.

Att kvinnor sprider ut sina dagar med föräldrapenning medan männen vanligtvis tar ut 7 dagars ersättning per vecka som de är hemma har en viktig effekt. Det betyder att det som ser ut som en kort ledighet för en kvinna i antalet dagar, kan vara en betydligt längre ledighet i tid. När antalet uttagna dagar kvinnor är hemma används för att se om de varit hemma länge så måste man hålla i minnet att det underskattar längden på deras ledighet. För män stämmer det dock mycket bra överens.

Orsakerna till den här typen av skillnader i samband i uttag av dagar och faktisk ledighet är flera och komplicerade. Mammor sträcker ut längden på ledigheten genom att ta ut färre dagar med ersättning per vecka. Detta beteende kan bero på preferenser, löner och inkomster, ställning i arbetslivet eller andra faktorer.

Männen tar ut föräldrapenning för i stort sett alla dagar de är föräldralediga. Deras högre löner som grupp ger både dem som individer och familjerna tydliga drivkrafter att göra så för att bättre täcka inkomstbortfallet.

Två vanliga familjemönster är: att antingen ta ut en kortare och mer intensiv period av både uttagna dagar och ledighet i tid, kombinerat med sparade dagar till senare i barnets liv eller att ta ut en mer utsträckt tid med barnet och färre dagar per kalendermånad.

Det finns också ålderskillnader mellan uttag av föräldralediga dagar. Yngre mödrar är hemma med barnen en kortare tid än äldre mödrar. Det kan bero på att yngre mödrar inte etablerat sig på arbetsmarknaden och att de så snabbt som möjligt vill bygga upp erfarenhet och stärka sin position på arbetsmarknaden.

Om barnet ifråga redan har äldre syskon kan det vara så att föräldrarna inte stannar hemma med det nya barnet lika lång tid som de gjorde med det första. En orsak är sanno-

likt att föräldrarna redan varit borta från arbetsmarknaden med det första barnet och inte vill ”komma efter” mer.

Högutbildade föräldrar kan argumenteras vara svåra att ersätta med vikarier och om de är borta en längre tid kan företag tänkas byta ut dem. Det kan vara anledningar till varför högutbildade inte tar ut hela sin föräldraledighet. Men man kan också hävda motsatsen, det vill säga att högutbildade föräldrar har en tryggare position i sitt arbete och lättare kan ställa krav utan följd effekter, eftersom de ofta har specialkunskap eller chefsjobb.

Familjer som nämner att ekonomin har en stor betydelse för uttag av föräldraledighet har en stor sannolikhet att inte vara hemma lång tid med barnet. Ett intressant faktum är att familjens upplevelse av ekonomin är av större betydelse för utfallet än hur deras verkliga ekonomiska situation ser ut. Ekonomisk utsatthet är en realitet för många familjer, men det är uppenbart också ett socialt accepterat skäl att motivera ett ojämnt uttag av föräldraledighet med att det påverkar ekonomin för mycket att dela mer lika.

Sammanfattningsvis kan vi konstatera att flexibiliteten är unikt stor i reglerna för föräldraförsäkringen och öppnar för stora variationer i uttaget för enskilda familjer, men mönstret mellan kvinnor och män är ändå tydligt uppdelat.

Kapitel 2 Föräldraledighet och arbete – en bakgrund

Nästan alla barn i Sverige har föräldrar som förvärvsarbetar. En mycket hög andel av både mammor och pappor arbetar, men i jämförelse med andra länder är det kvinnorna som utmärker sig. 2001 hade hela 87 procent av 0-17-åringarna (som bodde tillsammans med sin mamma) en mamma som arbetade eller studerade. Förvärvsarbetet dominerar tydligt: enbart 6 procent av dessa barn hade en studerande mamma.⁴

När föräldrars och unga vuxnas ställning på arbetsmarknaden ska bedömas är anställningsformer och arbetstider avgörande förhållanden. För det första så skiljer sig villkoren kraftigt åt mellan anställda i olika grupper. Kvinnor har betydligt högre andel anställningar på visstid och deltid än män. Arbetare har lägre andel heltid och fasta anställningar än tjänstemän.

Dessutom har blivande föräldrar och föräldrar generellt sett en sämre ställning i arbetslivet gentemot äldre åldersgrupper. Det hänger bland annat samman med att det tar tid att etablera sig i arbetslivet och att unga i allmänhet har kortare arbetslivserfarenhet än äldre. Följden blir att en stor del av dem som bildar familj inte har en trygghet i sin anställningsform eller i en heltidsanställning. Främst drabbar denna typ av otrygghet kvinnor inom LO-kollektivet.

Anknytningsgrad till arbetslivet är ett mått som ofta används för att beskriva människors ställning i arbets- och familjeliv. Ett sätt att mäta anknytningsgrad är fast anknytning (tillsvidareanställd), lös anknytning (tidsbegränsad anställning) samt utan anknytning⁵. Arbetstiden är ytterligare ett mått på anknytningsgrad, där kort och lång deltid samt heltid utgör tre olika grader av anknytning. Kort deltid är låg anknytningsgrad och heltid detsamma som hög.

Deltidsarbete

Kvinnor är i betydligt högre utsträckning än män deltidssarbetande. Skälen till deltidssarbete är många och varierande. Till exempel har föräldrar med barn upp till 8 år lagstadgad rätt att arbeta deltid. Kvinnor är i betydligt högre utsträckning än män också deltidssarbetslösa, det vill säga att de av arbetsmarknadsskäl arbetar mindre än de själva vill.

I relation till föräldraledighet och huvudansvar för barn är det intressant att studera både det deltidssarbete som inte ses som arbetslöshet och det som ses som arbetslöshet. Man kan anta att en person som redan före föräldraledighet är svagt etablerad i arbetslivet har svårare att ”återetablera” sig efter föräldraledighet. Men det går också att vända på

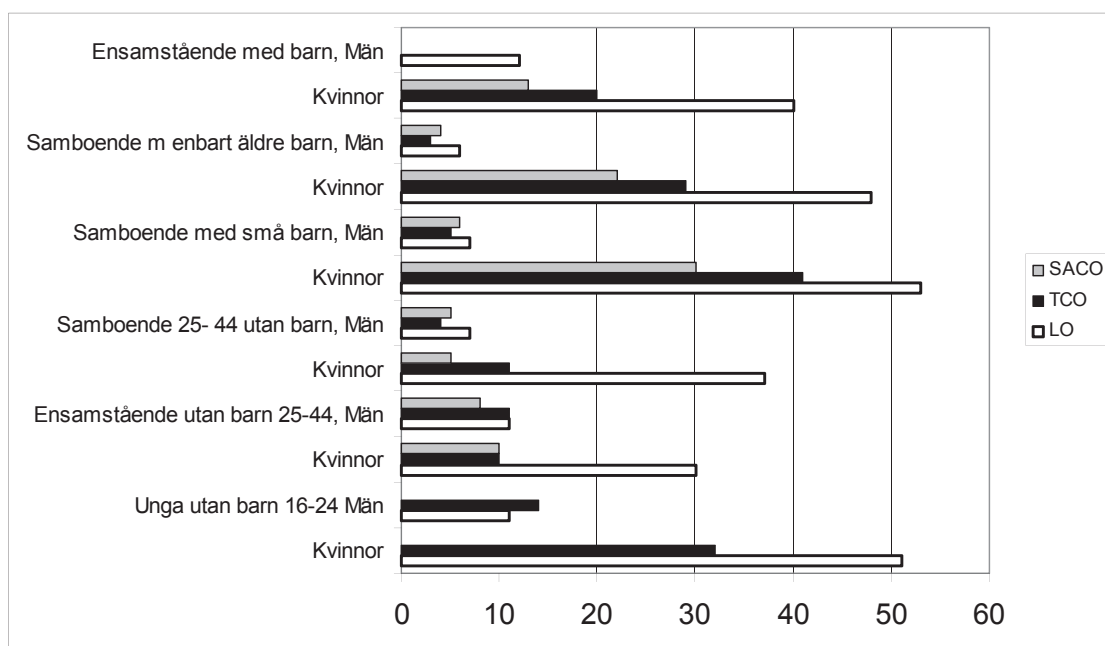
⁴ Barn och deras familjer 2001: SCB 2003.

⁵ Arbetskraftsundersökningarna, SCB 2004

resonemanget: den som har en svag anknytning i arbetslivet innan barnen kommer kan tänkas ta det största ansvaret för dessa, eftersom han/hon ändå redan från början jobbar deltid.

I en studie från LO 2003 studeras arbetstider utifrån bland annat kön, ålder och facklig tillhörighet.⁶ Mönstret är tydligt utifrån både kön och facklig tillhörighet. Kvinnor är mer deltidssarbetande än män och arbetare mer deltidssarbetande än tjänstemän. Den största gruppen deltidssarbetande och undersysselsatta återfinns bland LO-kvinnor.

Diagram 2:1 Andel deltidssarbetande efter kön, facklig tillhörighet, ålder och familjesituation, i procent 2003⁷

Källa: Nelander, LO

Diagram 2:1 visar hur andelen deltidssarbetande skiljer sig åt mellan klass och kön, samt mellan olika åldersgrupper och familjesituation. LO-kvinnor arbetar deltid i hög utsträckning, oavsett ålder och familjesituation. Utmärkande för LO-kvinnor är att de arbetar deltid i mycket högre utsträckning än andra grupper *innan* de får barn, alltså i åldersgrupperna 16- 24 år och 25 – 44 år utan barn. Etableringen på arbetsmarknaden mätt efter arbetstid är alltså svag för LO-kvinnor när de tar ut föräldraledighet. De har i högre grad än andra grupper inte en heltidsanställning att komma tillbaka till.

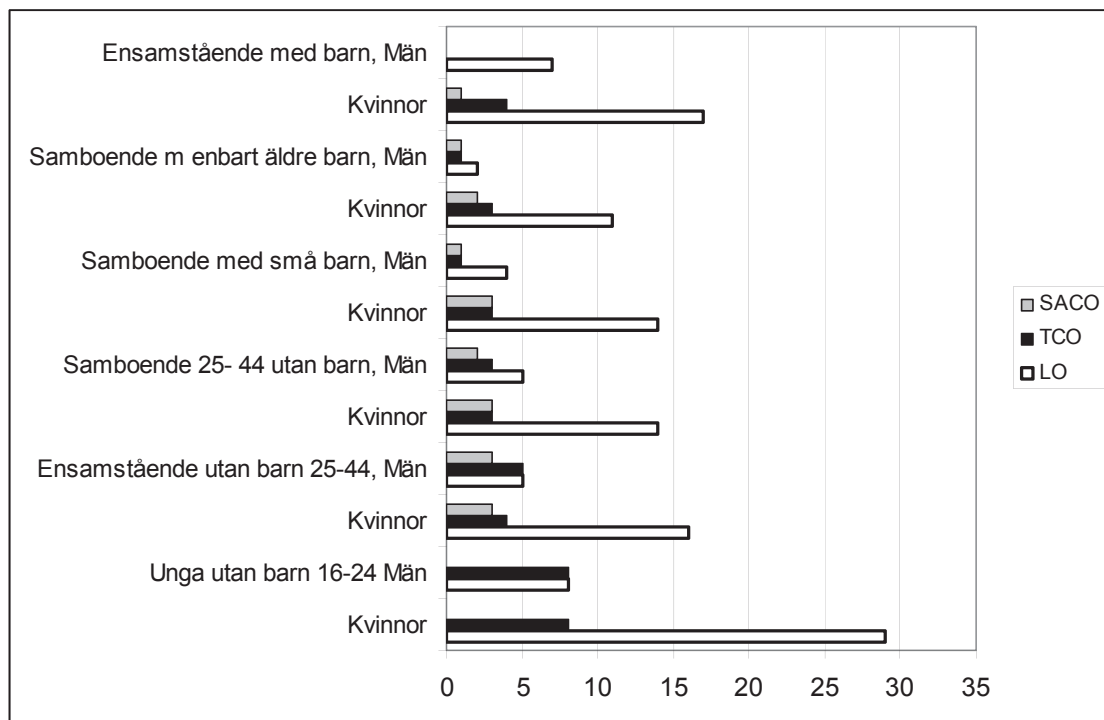
⁶ Sven Nelander: Anställningar och anställningsformer 2003, LO

⁷ Där grupper saknas utifrån facklig tillhörighet är antalet i urvalet för litet.

Skillnader mellan könen är tydliga hos såväl LO, TCO som SACO-grupperna när det gäller grupperna med både små barn och äldre barn. Kvinnor arbetar deltid i betydligt högre utsträckning än män i samtliga grupper, även om LO-kvinnor gör det i absolut högst utsträckning.

LO-kvinnor som är sammanboende och har små barn är den grupp som uppvisar högst andel deltidsarbetande. Den mansgrupp som arbetar mest deltid är den yngre TCO-gruppen (16- 24 år). Sannolikt är en stor del i den gruppen män som deltidsarbetar under studietiden. I samtliga övriga mansgrupper är det LO-män som arbetar deltid i högst utsträckning. Högst andel LO-män som arbetar deltid återfinns bland de ensamstående männen med barn.

Diagram 2:2 Andel som av arbetsmarknadsskäl arbetar mindre än de själva önskar, i procent 2003⁸

Källa: Nelander, LO

Bland dem som av arbetsmarknadsskäl arbetar kortare tid än de önskar är skillnaderna mellan facklig tillhörighet tydligare (se diagram 2:2). De unga LO-kvinnorna (16-24 år) är den grupp som i allra högst utsträckning är undersysselsatta på grund av arbetsmarknadsskäl. Nästan 30 procent av dessa kvinnor arbetar mindre än de själva vill.

⁸ Där grupper saknas utifrån facklig tillhörighet är antalet i urvalet för litet.

I gruppen sammanboende föräldrar med små barn har nästan 15 procent av LOs kvinnor ofrivilligt korta arbetstider, medan motsvarande siffra för både TCO och SACO är mycket låga 3 procent. Bland gruppen ensamstående med barn är skillnaden i deltid-arbetslöshet mellan LO- och SACO-kvinnor stor. 17 procent av dessa LO-kvinnor arbetar mindre än de själva vill, jämfört med enbart 1 procent av SACO-kvinnorna.

Män har inte ofrivilligt korta arbetstider i alls samma utsträckning som kvinnor. LO-män har det dock i högre utsträckning än män med facklig tillhörighet i TCO eller SACO. LO-männen följer samma mönster som LO-kvinnorna. Högst andel män som av arbetsmarknadsskäl arbetar kortare tid än de önskar finns i den yngsta gruppen, näst efter dem återfinns de inom gruppen ensamstående med barn.

Deltidssituationen stärker bilden av att vissa grupper av kvinnor har en betydligt lösare anknytning till arbetslivet än män och att anknytningen är tydligt klassbunden. Det riskerar att dessa grupper får en svårare återgång till arbete efter föräldraledighet.

Obekväm arbetstid

Inte bara arbetstidens längd utan också dess förläggning skiljer sig åt mellan klass och kön. Tabell 2:1 visar att den största skillnaden återfinns mellan LO och SACO-kvinnor och att den skillnaden har ökat. Eftersom den obekväma arbetstiden är så tydligt knuten till LO-kvinnor - samma grupp som uppvisar högst andelar som arbetar ofrivillig deltid och har visstidsanställningar – blir den ytterligare en del i mönstret av svagare anknytning till arbetslivet än andra grupper.

Tabell 2:1 Andel som har obekväm eller oregelbunden arbetstidsförläggning år 1990/91, 1994/95 och 2000/01. Procent

	1990/91	1994/95	2000/01
LO			
Kvinnor	32	39	45
Män	23	29	33
TCO			
Kvinnor	12	14	13
Män	10	14	12
SACO			
Kvinnor	4	5	5
Män	5	5	7

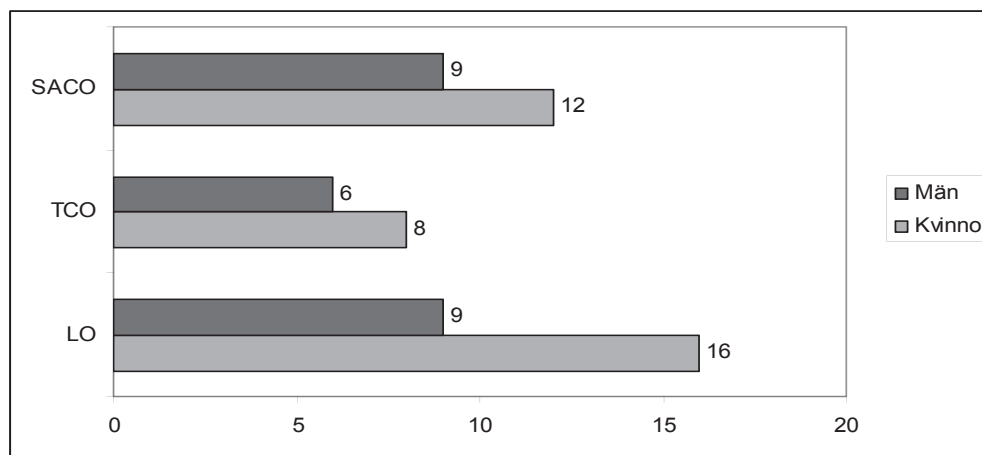
Källa: Nelander LO

Visstidsanställningar

Kvinnor har högre andel tidsbegränsade anställningar än män. Diagram 2:3 visar att den största skillnaden återfinns mellan LO-kvinnor och TCO-män. Skillnaden mellan dessa grupper uppgår till 10 procentenheter.

Klasskillnaderna är dock inte helt tydliga när det handlar om visstidsanställningar. LO-kvinnor och TCO-kvinnor skiljer sig tydligt åt, men både SACO-män och -kvinnor har en relativt hög andel visstidsanställda. Mellan män inom LO respektive SACO finns det ingen skillnad alls.

Diagram 2:3 Andel med tidsbegränsad anställning, i procent 2003

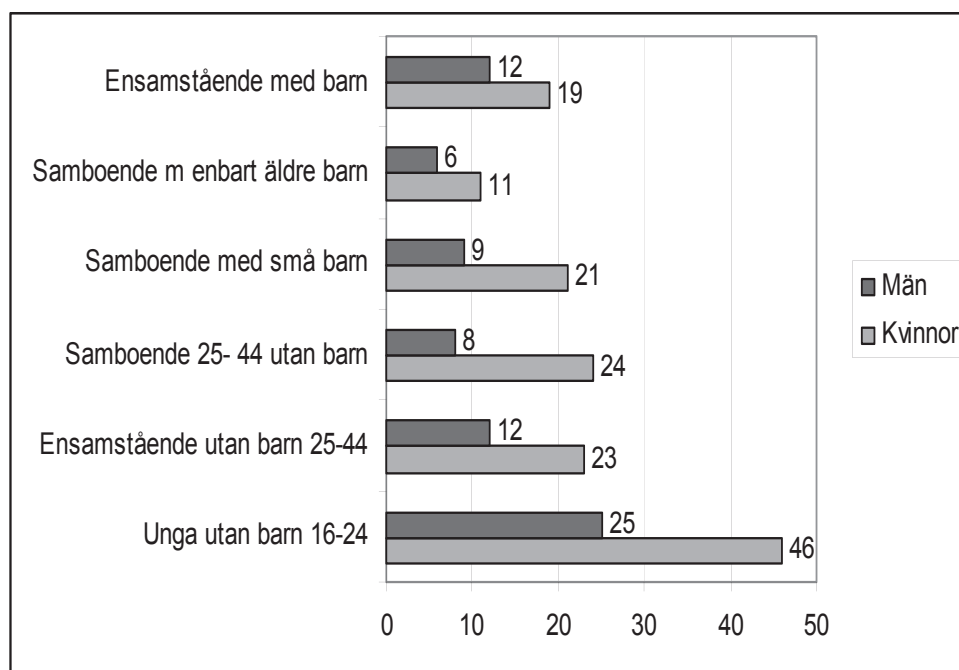

Källa: Nelander, LO

Diagram 2:4 visar andelen LO-medlemmar som har visstidsanställningar. Om de visstidsanställda LO-medlemmarna delas upp i olika ålders- och familjekategorier ser vi att bland unga kvinnor utan barn utgör visstidsanställningarna nästan hälften av alla anställningar. Även bland kvinnor mellan 25- 44 år utan barn utgör andelen med visstidsanställning nästan en fjärdedel av alla anställda.

För män sjunker andelen med visstidsanställning snabbt med ökad ålder. Män har höga nivåer i den yngsta gruppen men dessa faller till omkring 10 procent när männen uppnått mer än 25 års ålder. Detta gäller oavsett om dessa män har barn eller ej.

Diagram 2:4 Andel LO- medlemmar med tidsbegränsad anställning efter kön, familjesituation och ålder, i procent 2003

Källa: Nelander, LO

Att många kvinnor har en svag anknytningsgrad till arbetsmarknaden redan innan de får barn är problematiskt. Män har en betydligt starkare anknytning till arbetsmarknaden än kvinnor i utgångsläget. En tudelning av arbetsmarknaden verkar existera: Den ena arbetsmarknaden består av män med fasta anställningar på heltid och den andra av kvinnor med deltidsanställning på visstid.

Skillnaderna i ställning i arbetslivet ger män och kvinnor olika förutsättningar att komma tillbaka efter föräldraledighet, men kan också tänkas påverka förhandlingsläget i fråga om vem som är föräldraledig.⁹

Som tidigare nämnts har mäns uttag av föräldraledighet ett samband med utbildningsnivån hos kvinnan. Män som får barn med kvinnor som har en hög utbildning tar i högre utsträckning ut föräldraledighet än män som får barn med kvinnor med låg utbildning. Man kan tänka sig att den som har en starkare position i arbetslivet också har en starkare position i förhandlingar hemma, till exempel vad gäller fördelningen av hushållsarbete och omsorg om barn.

⁹ *Man får välja*, L Bekkengen, Karlstad universitet, 2002

Kapitel 3 Arbetstid före och efter föräldraledighet

I det här kapitlet redovisas resultaten av den bearbetning av statistik över föräldraledighet och arbetstider som gjorts av LO för denna studie.

Syftet är att undersöka hur arbetstiden påverkas efter en tids föräldraledighet och skillnader i arbetstid mellan olika grupper. Jämförelsen är mellan kvinnor och män, samt mellan arbetare och tjänstemän.

Metod, urval och avgränsning

Studien är avgränsad till åren 1999-2003 och de som då var *anställda och föräldralediga*.

Studien är även avgränsad till de som fått sitt *första barn* för att den arbetstiden vid studiens början ska vara opåverkad av tidigare föräldraledighet.

Sammanfattningsvis har de personer som studerats uppfyllt följande kriterier respektive år:

År 1999 - Anställd *utan barn*

År 2000-2001 – Föräldraledig minst en dag

År 2002 – Anställd med *ett barn*

För dessa har arbetstiden år 1999, det vill säga året *före* föräldraledigheten, jämförts med arbetstiden år 2002 och 2003, det vill säga åren *efter* föräldraledigheten.

Det bör noteras att avgränsningen inte är absolut vattentät. Det gäller främst exakt när i tiden barnets fötts och föräldraledighetens längd och sammansättning. Avgränsningen har dock bedömts som fullt tillräcklig utifrån studiens syfte och dataunderlag. Syftet är inte att kartlägga föräldraledigheten på något sätt utan enbart att studera hur arbetstiden påverkas av föräldraledighet.

Dataunderlag

Som dataunderlag har Statistiska Centralbyråns databasen Longitudinell Individ Databas (Linda) använts. Mer om dataunderlag och avgränsning finns att läsa i bilagan Metod.

Undersökningspopulation

I den undersökningspopulation som avgränsats och undersökts ingår 1 647 personer, 950 kvinnor och 697 män. Uppräknat till *hela befolkningen* så motsvarar detta cirka 50 000 personer, eftersom databasen innehåller ungefär var 30:e person av hela befolkningen.

I urvalet är 55 procent tjänstemän och 45 procent arbetare. Vidare är 58 procent kvinnor och 42 procent män. Bland tjänstemän är 64 procent kvinnor och bland arbetare 49

procent. Kvinnliga tjänstemän är därmed den klart största gruppen, med en andel om 36 procent av hela urvalet. Kvinnliga och manliga arbetare är ungefär lika stora grupper, 21 respektive 22 procent, och manliga tjänstemän en något mindre grupp, 20 procent.

**Tabell 3.1 Undersökningspopulation efter klass och kön
Procent**

	Arbetare	Tjänstemän	Samtliga
Samtliga	45	55	100
Kvinnor	36	64	58
Män	51	49	42

Vilken föräldraledighet räknas?

Vi studerar enbart de 390 dagar som föräldraförsäkringen ger rätt till 80 procent av den sjukpenninggrundande inkomsten i ersättning. Vi kallar dessa dagar här ”föräldralediga dagar”. Vi inkluderar inte uttaget av de 90 föräldralediga dagar som finns till så kallad ”lägstnivå” (förut kallade ”garantidagar”) och inte heller uttaget av dagar för vård av sjukt barn.

Arbetare och tjänstemän

Uppdelning i arbetare och tjänstemän är genomförd utifrån respektive individs yrke enligt standard för svensk yrkesklassificering.

Arbets tid – Hel- eller deltid

Även arbetstiden redovisas uppdelad i tre grupper – *heltid, lång deltid och kort deltid*. I statistiken anges arbetstiden i procent och kallas då tjänstgöringsomfattning. Uppdelning på hel- och deltid utifrån variabeln tjänstgöringsomfattning har gjorts enligt följande:

- *Heltid* avser 100 procents tjänstgöringsomfattning
- *Lång deltid* avser 75-99 procents tjänstgöringsomfattning
- *Kort deltid* avser 1-74 procents tjänstgöringsomfattning.

Arbets­tid före föräldraledighet

Före föräldraledigheten arbetade en mycket stor andel *heltid*. Detta gällde såväl kvinnor som män. För män var andelen heltidsarbetande hela 94 procent och för kvinnor 75 procent.

Deltidsarbete är alltså betydligt vanligare bland kvinnor än bland män före föräldraledighet. Den största andelen deltid­arbetande kvinnor arbetar dock *lång* deltid, det vill säga 75 procent av heltid eller mer.

**Tabell 3.2 Arbets­tid före föräldraledighet. År 1999
Procent**

	Kort deltid	Lång deltid	Heltid
Samtliga	6	10	83
Kvinnor	10	15	75
Män	3	3	94

Arbetare och tjänstemän

Arbets­tiden före föräldraledigheten skiljer sig också mellan arbetare och tjänstemän.

Kvinnliga arbetare har deltid­arbete i betydligt större utsträckning än manliga arbetare. Hela 26 procent av kvinnorna i arbetaryrken arbetade lång deltid och en femtedel arbetade kort deltid. Enbart 54 procent av arbetarkvinnorna hade heltidsarbete före föräldraledigheten.

Andelen manliga arbetare som arbetade heltid var 93 procent och alla typer av deltid var ovanliga.

**Tabell 3.3 Arbets­tid före föräldraledighet. År 1999
Klass och kön. Procent**

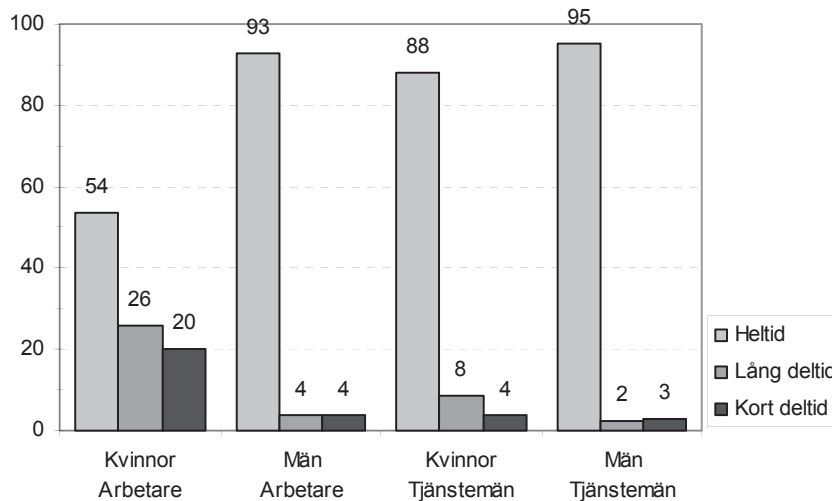
	Kort deltid	Lång deltid	Heltid
Arbetare	12	15	74
Kvinnor	20	26	54
Män	4	4	93
Tjänstemän	3	6	91
Kvinnor	4	8	88
Män	3	2	95

Även bland tjänstemän arbetade kvinnor deltid i större utsträckning än män. Skillnaden var dock inte alls lika stor mellan dessa kvinnor och män som inom gruppen arbetare. Hela 88 procent av de kvinnliga tjänstemännen arbetade heltid före föräldraledigheten medan enbart åtta procent arbetade lång deltid och fyra procent kort deltid.

Manliga tjänstemän var den grupp som hade högst andel heltidsarbetande. Andelen som arbetade heltid var 95 procent och alla typer av deltid var ovanliga också bland dem.

Skillnaderna mellan manliga arbetare och manliga tjänstemän var alltså mycket små före föräldraledigheten, medan skillnaderna mellan kvinnorna i de två grupperna var mycket stora. I ingångsläget utmärker sig de kvinnliga arbetarna tydligt genom sin svaga förankring på arbetsmarknaden i form av heltidsarbete. Kvinnliga arbetare arbetar betydligt mindre heltid och mer deltid än övriga grupper före föräldraledighet, vilket framgår tydligt av diagram 3:1.

Diagram 3:1 Hel- och deltidarbete före föräldraledighet.
Procent

Arbets­tid efter föräldraledighet

Drastisk minskning av heltidsarbetande kvinnor

Året närmast efter föräldraledigheten har andelen deltidsarbetande ökat drastiskt. Det gäller dock bara kvinnor. Männen­s arbets­tid tycks inte påverkas alls.

Bland kvinnorna minskade andelen heltidsarbetande från 75 procent *före* föräldraledigheten till 47 procent *efter* föräldraledigheten. Andelen heltidsarbetande män minskade endast marginellt från 94 till 93 procent.

	Kort deltid	Lång deltid	Heltid	Ej anställd
Samtliga	9	20	66	4
Kvinnor	14	33	47	7
Män	2	3	93	0

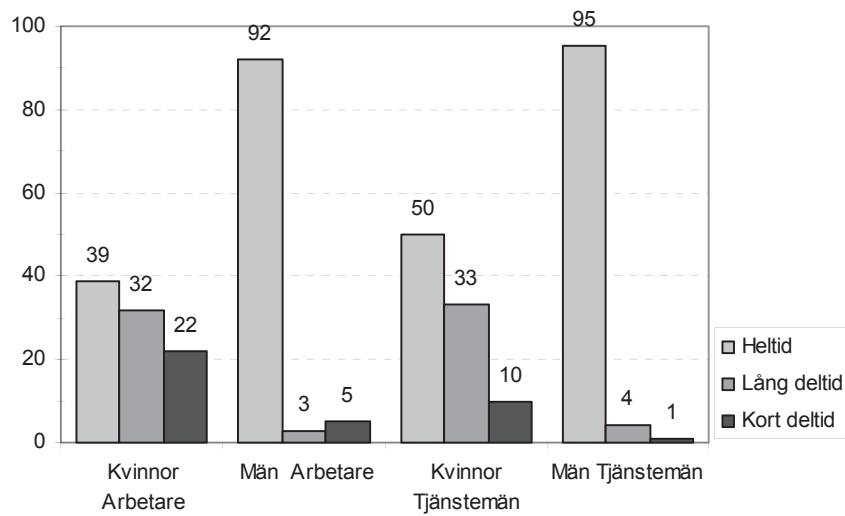
Minskad skillnad mellan arbetare och tjänstemän

Skillnaden i arbets­tid mellan arbetare och tjänstemän *minskar rejält* året närmast efter föräldraledighet. Det är skillnaden mellan kvinnliga arbetare och tjänstemän som minskar. Dessa två grupper­s andel av heltid blir mer lika.

Kvinnliga arbetare har dock fortsatt lägst andel heltidsarbetande och året närmast efter föräldraledigheten arbetade endast 39 procent av denna grupp heltid. Detta gav dessa kvinnor ytterligare en försvagning från en redan före föräldraledighet låg andel heltids­arbetande.

	Kort deltid	Lång deltid	Heltid	Ej anställd
Arbetare	13	17	67	4
Kvinnor	22	32	39	7
Män	5	3	92	0
Tjänstemän	6	23	66	5
Kvinnor	10	33	50	7
Män	1	4	95	1

Diagram 3.2 Hel- och deltidarbete efter föräldraledighet.
Procent

Störst minskning i procent räknat står dock kvinnliga tjänstemän för. Andelen av dessa som arbetar heltid minskar från 88 procent före föräldraledighet till låga 50 procent året närmast efter föräldraledigheten.

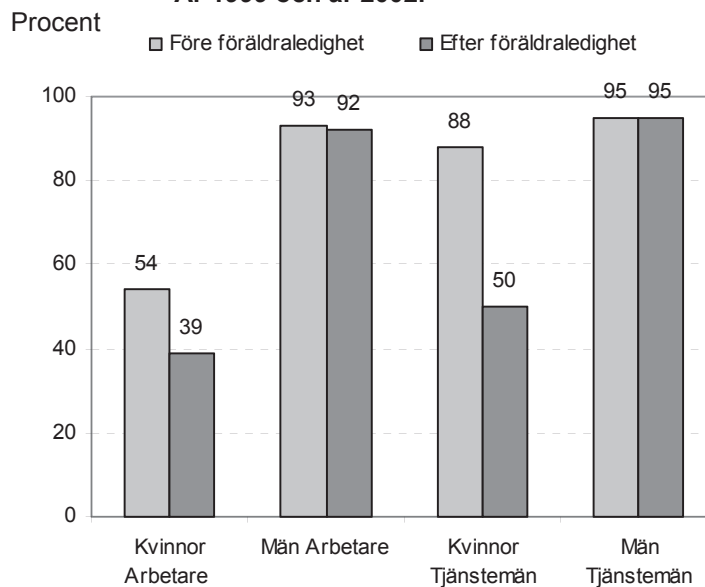
Mäns arbetstid opåverkad

Arbetstiden för män tycks inte påverkas alls av föräldraledighet. Det gäller bland såväl arbetare som tjänstemän. Hela 93 procent av männen arbetar heltid efter föräldraledighet vilket alltså endast är en marginell förändring jämfört med före föräldraledigheten då 94 procent arbetade heltid.

Heltidsarbete före och efter föräldraledighet

Helhetsbilden för arbetstiden efter föräldraledighet är att andelen kvinnor som arbetar heltid minskar rejält, medan arbetstiden för män knappast påverkas alls av föräldraledighet. Mönstret är också som vi visat tydligt kopplat till om man är arbetare eller tjänsteman.

Diagram 3.3 Heltidsarbetande före och efter föräldraledighet. År 1999 och år 2002.

Arbetstidens förändring under hela perioden

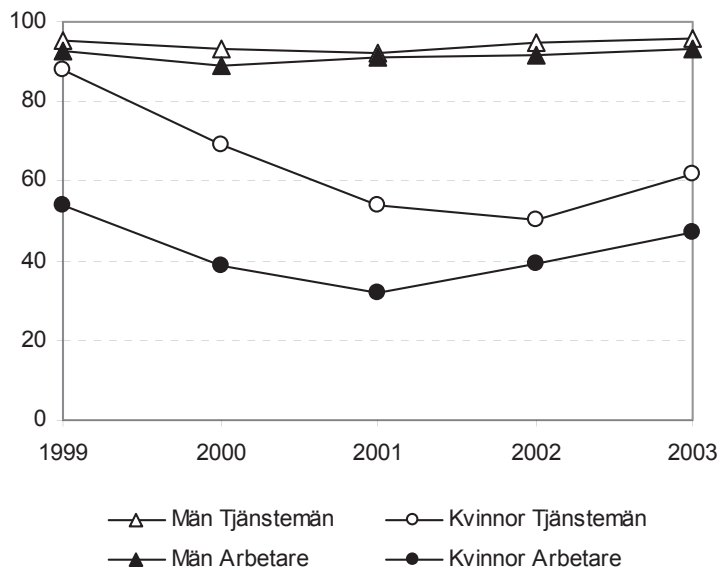
Förändring av arbetstiden för hela undersökningsperioden visar att andelen heltidsarbetande kvinnor minskar successivt under de första två till tre åren. På dessa år sker nästan en halvering av andelen heltidsarbetande kvinnor. Det gäller bland såväl arbetare som tjänstemän. Minskningen kan tyckas större bland kvinnliga tjänstemän än bland arbetare, men detta beror på att kvinnliga arbetare redan före föräldraledigheten arbetade heltid i så pass liten omfattning. Andelen heltidsarbetande kvinnliga arbetare minskade alltså från en redan tidigare låg nivå.

Andelen heltidsarbetande kvinnor bottnar år 2001 för arbetare och år 2002 för tjänstemän. Orsaken till att botten nås olika år kan här inte förklaras med annat än slumpen. Skillnaden mellan andel heltidsarbetande år 2001 och 2002 är inom felmarginalen. Det ligger dock nära till hands att anta att arbetare är mer benägna att återgå i arbete än tjänstemän, då lönen och därmed även föräldrapenningen är lägre för de flesta arbetare än för tjänstemän. Studien är dock allt för begränsad vad gäller urvalsstorlek och avgränsning för att kunna dra några säkra slutsatser om detta.

År 2003 ser vi att andelen heltidsarbetande kvinnor ökar jämfört med 2002. Det tyder på att kvinnor återetablerar sig gradvis i heltidsarbete efter föräldraledigheten, både arbetare och tjänstemän. Nivåerna är fortsatt dock låga och skillnaderna stora mot männen. Cirka 30 procent av vårt urval fick också ett andra barn 2003, vilket påverkade viljan eller möjligheten att återgå till längre arbetstid under det året.

Som tidigare nämnts så tycks inte arbetstiden för män påverkas nämnvärt av föräldraledighet. Andelen heltidsarbetande män ligger strax över 90 procent under hela undersökningsperioden.

Diagram 3.4 Heltidsarbete före och efter föräldraledighet. Procent

Not: Diagram 3:4 bör tolkas med viss försiktighet vad gäller förändringar mellan åren. Orsaken till detta är främst att studien avgränsats till de som varit föräldralediga någon gång år 2000-2001. Föräldraledigheten har alltså infallit vid olika tidpunkter och i olika längd.

Nästan bara kvinnor utan anställning

En grupp arbetar inte alls efter föräldraledigheten. Av dem som hade en anställning år 1999 och var föräldralediga år 2000 och/eller 2001 så var totalt fyra procent utan anställning år 2002. Sannolikt är flertalet av dessa arbetslösa och några studerande.

Med tanke på undersökningens upplägg, det vill säga att studera en grupp människor under flera år i rad, så är det knappast anmärkningsvärt. Däremot är det anmärkningsvärt att nästan alla dessa är kvinnor. Dessutom tycks utvecklingen gälla såväl kvinnliga arbetare som tjänstemän i samma utsträckning.

Exakt vad som hänt med gruppen som inte är anställda har inte kartlagts i studien. Yngre deltidsarbetande kvinnor har dock en betydligt lösare förankring på arbetsmarknaden och löper större risk att bli arbetslösa än heltidsarbetande män. Förankringen är svagast för yngre LO-kvinnor (se kapitel 2).

Genomsnittlig arbetstid

Här används endast tre grupper för uppdelning av arbetstid – heltid, lång och kort deltid. En risk med denna grova uppdelning är att den kan dölja viktiga förändringar *inom eller mellan* grupperna kring hur arbetstiden förändras efter föräldraledighet. Till exempel så räcker det med att arbetstiden för en individ minskar med en procent, från 100 till 99 procent, för att han eller hon ska klassas som deltidsarbetare i stället för heltid. Detta medan en individ som minskar sin arbetstid från 99 till 75 procent inte hamnar i en grupp med lägre arbetstid.

Med anledning av detta visas här den genomsnittliga arbetstiden (tjänstgöringsomfattningen) före och direkt efter föräldraledighet, dvs 1999 och 2002. Detta för att visa i vilken omfattning arbetstiden i genomsnitt förändras och om det skiljer sig åt mellan olika grupper.

Samtliga – hel och deltid

För samtliga individer i undersökningspopulationen - det vill säga alla som arbetade 1999 - så minskar den genomsnittliga arbetstiden. Det är framförallt för kvinnor, medan den knappt ändras alls för män. (se tabell 3:6)

Tabell 3.6 Genomsnittlig tjänstgöringsomfattning före och efter föräldraledighet. Procent

Samtliga hel- och deltidsarbetande

	För Kvinnor	Män	Efter Kvinnor	Män
Arbetare	85	97	81	96
Tjänstemän	97	99	87	99

Deltidsarbetande

	Före Kvinnor	Män	Efter Kvinnor	Män
Arbetare	67	..	68	..
Tjänstemän	71	..	72	..

.. Skatningen för osäker för att redovisas

Främst är det för kvinnliga tjänstemän som arbetstiden minskar, från 97 procent av heltid i genomsnitt före föräldraledigheten till 87 procent efter, det vill säga en minskning med 10 procentenheter.

För arbetarkvinnor minskade arbetstiden från 85 till 81 procent. Det var en minskning med endast fyra procent, men den sker från en betydligt lägre utgångsnivå än för kvinnliga tjänstemän.

Deltidsarbetande

För enbart deltidarbete ändrades inte arbetstiden nämnvärt efter föräldraledighet. Arbetstiden tycks tvärt om öka något efter föräldraledigheten. Skillnaden mellan åren är dock för liten för att säkert kunna visa förändringens riktning. Tabell 3:6 redovisas endast för kvinnor då antalet män i urvalet är för litet.

Slutsatsen av jämförelsen av genomsnittlig arbetstid före och efter föräldraledighet blir att resultaten stämmer väl överens med de resultat som visats tidigare i kapitlet.

Skillnader mellan privat och offentlig sektor

Det är också av intresse att se om mönster avseende föräldraledighet och arbetstid skiljer sig åt mellan privat och offentlig sektor.

Den absolut lägsta andelen heltidsarbete efter föräldraledighet är kvinnor som är arbetare i offentlig sektor. Endast 29 procent arbetar heltid 2002 i denna grupp efter de har varit föräldralediga. Samma grupp har också den lägsta andelen heltidsarbete före ledigheten, endast 39 procent.

Diagram 3:5 och 3:6 visar att det är kvinnor inom offentlig sektor som står för den största minskningen av heltidsarbete. I offentlig sektor minskar andelen kvinnliga tjänstemän som arbetar heltid från 84 procent till 41 procent. Kvinnor i privat sektor arbetar i högre utsträckning heltid både före och efter föräldraledigheten. Bland arbetarkvinnor i privat sektor minskar andelen som jobbar heltid från 67 till 50 procent medan tjänstemännen minskar i andelen heltidsarbete från 92 till 58 procent.

Mellan män som är arbetare respektive tjänstemän återfinns inga skillnader i förändring av arbetstid före och efter ledighet. Däremot finns det skillnader mellan män i privat och offentlig sektor. Andelen män som arbetar heltid inom offentlig sektor minskar med tre procentenheter för båda grupperna, medan arbetstiden i privat sektor är konstant för båda grupperna.

Kvinnor i både privat och offentlig sektor följer därmed också mönstret med tydliga klasskillnader i andel som har heltidsarbete före föräldraledigheten. Kvinnor som är tjänstemän arbetar då heltid i nästan samma utsträckning som männen i samma kategori.

Men efter föräldraledigheten närmar sig de kvinnliga tjänstemännen istället de kvinnliga arbetarnas situation och jobbar deltid i hög utsträckning. Skillnaden mellan män och kvinnor som är tjänstemän ökar alltså dramatiskt efter föräldraledigheten i både privat och offentlig sektor. Mellan kvinnor och män som är arbetare är skillnaden redan markant före föräldraledigheten.

Diagram 3.5 Andel heltidsarbetande i offentlig sektor före och efter föräldraledighet. Procent ¹⁰

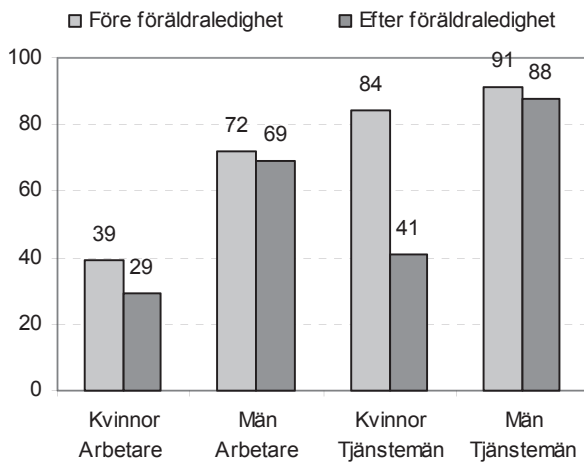
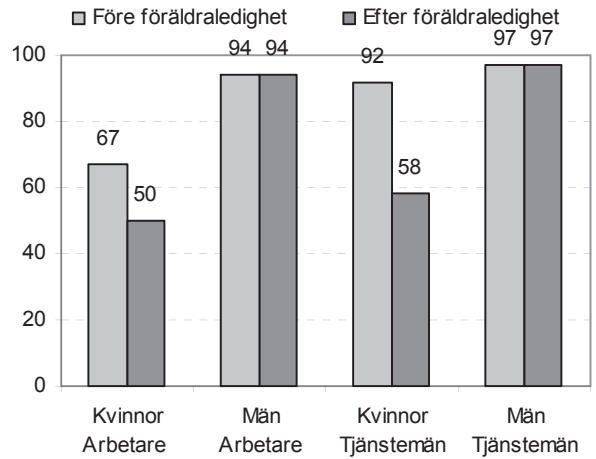

Diagram 3.6 Andel heltidsarbetande i privat sektor före och efter föräldraledighet. Procent

¹⁰ Skattningsarna gällande män som är arbetare är osäker på grund av litet antal i urvalet.

KAPITEL 4 SLUTSATSER OCH TOLKNINGAR

Föräldraledigheten är omfattande i Sverige, både ledighet på heltid och deltid. Ersättningen för lediga dagar är till allra största del kopplad till inkomsten och reglerna för uttag är mycket flexibla. Föräldraledigheten är en betydelsefull del av den generella välfärden och avgörande för föräldrars möjligheter att förena arbetsliv och familjeliv.

Att föräldraledigheten fortfarande är mycket ojämnt fördelad mellan män och kvinnor är ett viktigt problem. Kvinnor tog ut drygt 81 procent av de föräldralediga dagarna 2004. Även om männens andel av föräldraledigheten gradvis ökar, bland annat som en följd av införandet av två individuella månader i föräldraförsäkringen – ”pappamånader” – är det långt kvar till ett mer jämställt uttag.

Det ojämnställda uttaget har många effekter på familje- och arbetsliv. En av effekterna på arbetsmarknaden är att en överväldigande majoritet av kvinnor som får barn har långa sammanhängande perioder med hel frånvaro från arbetsplatsen, medan män inte uppvisar motsvarande beteende. Det påverkar bedömningen av kvinnor som grupp på arbetsmarknaden i negativ riktning. Kvinnor, oavsett om de har barn eller inte, blir klassade som mer riskfyllda att anställa än män på grund av sina i genomsnitt långa frånvaroperioder från jobbet.

Effekten av denna bedömning av kvinnor som grupp kallas för ”statistisk diskriminering” och den är enligt vår syn allmänt förekommande. I strävan efter att stärka kvinnors ställning på arbetsmarknaden, bekämpa osakliga löneskillnader och diskriminering är därför en reform av föräldraförsäkringen med fler månader kopplade till individen en viktig åtgärd.

Att ha en anställning är nödvändigt för att få tillgång till förmånerna i den inkomstrelaterade föräldraförsäkringen eftersom det är arbetsinkomst som ger rätt till sjukpenninggrundande inkomst i försäkringssystemet. Den beräknade årliga arbetsinkomsten är grunden. Högsta ersättning kräver för de flesta att man arbetar heltid. Därmed är drivkrafterna för både kvinnor och män starka att etablera sig på arbetsmarknaden och i heltidsarbete innan de bildar familj. Enligt vårt synsätt är dessa drivkrafter viktiga både ur arbetsmarknadssynpunkt och för möjligheterna för föräldrar att nå en god levnadsstandard. De är också en del av förklaringen till att Sverige uppvisar en av de allra högsta sysselsättningsgraderna för kvinnor i världen.

Möjligheter att påverka arbetstidens längd är viktiga för föräldrar. Att periodvis kunna utnyttja den lagstadgade rätten till deltidsarbete om 75 procent av heltid och att kunna helt vara föräldraledig är grundläggande. Men möjligheten att arbeta heltid eller fler timmar är för många än viktigare, inte minst för kvinnor inom LO-grupperna. Stora grupper uppger fortfarande att de arbetar mindre än de själva vill av skäl som har med arbetsmarknaden att göra: de kan inte öka sin arbetstid fast de vill.

Vår studie av statistik över föräldralediga män och kvinnor visar att:

Arbetstiden före föräldraledighet

- Det finns stora skillnader i andel heltidsarbetande mellan kvinnor som är arbetare och tjänstemän före föräldraledighet.
- Enbart 54 procent av arbetarkvinnorna hade heltidsarbete före föräldraledigheten. Inom offentlig sektor var andelen ännu lägre med enbart 39 procent heltidsarbetande. Motsvarande kvinnor som är tjänstemän som arbetar heltid före föräldraledigheten är 88 procent. Även bland kvinnliga tjänstemän i offentlig sektor är andelen heltidsarbetande något lägre, 84 procent.
- Män har relativt likartad andel heltidsarbetande i både arbetar- och tjänstemannaryken, även om manliga arbetare har en något lägre andel.

Arbetstiden efter föräldraledighet

- Det blir ett mycket stort fall i andel heltidsarbetande kvinnliga tjänstemän. Det blir en minskning även för arbetarkvinnor, dock från redan låga nivåer av heltidsarbetande före föräldraledighet.
- Männens arbetstid påverkas inte nämnvärt av föräldraledighet, varken för arbetare eller tjänstemän.
- Av samtliga i vår studie är det främst för kvinnliga tjänstemän som den genomsnittliga arbetstiden minskar, från 97 procent av heltid i genomsnitt före föräldraledigheten till 87 procent efter. För arbetarkvinnor minskade den genomsnittliga arbetstiden mindre från 85 till 81 procent.
- För deltidssarbetande ändrades inte arbetstiden nämnvärt efter föräldraledighet, vare sig för arbetare eller tjänstemän. Kvinnliga tjänstemän arbetade längre deltid i genomsnitt än arbetare både före och efter föräldraledigheten. Enbart kvinnors deltidssarbete kan redovisas.
- Cirka 7 procent av kvinnorna arbetar inte alls efter föräldraledigheten. Endast enstaka män återfinns i gruppen som inte arbetar efter föräldraledigheten.
- Under hela perioden 1999-2003 nästan halveras andelen kvinnor som arbetar heltid bland såväl arbetare som tjänstemän, medan nästan alla män arbetar heltid även under de år de var föräldralediga.
- Det finns skillnader mellan privat och offentlig sektor. Endast 29 procent av arbetarkvinnorna i offentlig sektor arbetar heltid efter ledigheten. Kvinnor som är tjänstemän i offentlig sektor minskar andelen heltidsarbetande mycket, från 84 till 41 procent. Kvinnor i privat sektor arbetar i högre utsträckning heltid både före och efter föräldraledigheten.
- Mäns andel heltidsarbete påverkas inte alls av ledigheten i privat sektor, men andelen heltidsarbetande sjunker något för män i offentlig sektor. Ingen skillnad återfinns dock mellan arbetare och tjänstemän i de båda sektorerna.

Gapet mellan kvinnor och män inom både tjänstemanna- och arbetaryrken vidgas stort, med förstärkning av normen att män arbetar heltid och kvinnor deltid. Könsskillnaderna

dominerar arbetstiden efter föräldraledigheten medan klasskillnaderna var de markanta före.

Även arbetstiden för kvinnor som är mer etablerade, såsom tjänstemän, påverkas i hög utsträckning och mest påverkas de som arbetar i offentlig sektor.

Andelen män som arbetar heltid är hög och i princip oförändrad efter föräldraledighet. I gruppen som inte har någon anställning efteråt återfinns knappt några män. Att mäns arbetstid i princip inte påverkas alls av att varit föräldralediga tyder på att två huvudsakliga förhållanden spelar in. För det första tar de i genomsnitt ut en kort ledighet medan barnen är små. Förväntningarna på att de ska göra det är sådana och få män bryter mot den normen. För det andra vet vi att deltidsarbete är mycket ovanligt bland män i alla åldrar vilket visar att ett fåtal av dem utnyttjar den lagstadgade rätten att arbeta deltid till barnet fyllt åtta år. De tar ut viss föräldraledighet när barnen blivit större men den är fortsatt liten i omfattning.

Att andelen kvinnor som arbetar heltid å andra sidan sjunker kraftigt efter föräldraledigheten tyder på två viktiga saker. Kvinnor förefaller ha svårt att få heltidsarbete efter ledigheten och normen att kvinnor ska arbeta deltid som småbarnsföräldrar är stark. Att det nästan uteslutande är kvinnor som inte har någon anställning efter föräldraledighet kan vara ett tecken på att kvinnor som är föräldrar har en svagare ställning på arbetsmarknaden än män. Därmed har de svårt att få anställning efter föräldraledighet. Att denna situation kan vara vanlig signalerar också det faktum att en mycket hög andel arbetarkvinnor har deltids- och visstidsanställningar när de är i yngre och barnafödande åldrar.

Många kvinnor har som föräldrar starka ekonomiska drivkrafter att öka sin arbetstid och de kvinnliga arbetarna ökar också sin andel heltidsarbetande något snabbare än de kvinnliga tjänstemännen. Skillnaderna i ekonomiska villkor för dessa två grupper av föräldrar gör sig påmind i resultaten.

Skillnaderna mellan kvinnliga arbetare och kvinnliga tjänstemän är stora när det gäller andel som arbetar heltid. LO-gruppernas kvinnor har svårt att få heltidsarbete innan de blir föräldrar fast drivkrafterna är starka. Kvinnliga tjänstemän har betydligt starkare ställning på arbetsmarknaden innan de får barn och kan därmed i högre grad maximera sin föräldrapenning.

En annan viktig skillnad mellan kvinnliga arbetare och tjänstemän är att de senare i högre grad har en heltidsanställning att återvända till efter föräldraledigheten. Det betyder att deltidsarbete för kvinnliga tjänstemän under de år som de har ansvar för barn sannolikt för många blir en kortare parentes i hela deras yrkesliv. För stora grupper av arbetarkvinnor är det dock enbart möjligt att återvända till en anställning på deltid efter föräldraledighet. Arbetarkvinnor löper därmed en större risk att fastna i ofrivilligt korta arbetstider under fler år av sitt yrkesliv efter föräldraledighet och dessutom högre upp i ålder.

En möjlig tolkning av den lösa anknytningen som framförallt arbetarkvinnor har innan de är föräldralediga är att hela branscher har organiserats för att kvinnor tar huvudansvar för hem och barn. Möjligen slår därmed den ”statistiska diskrimineringen”, att kvinnor bedöms som mer riskfyllda som grupp att anställa, mot hela kvinnodominerade branscher.

Sammantaget ger vår studie en bild av att blivande föräldrar arbetar heltid i hög grad och det gäller både kvinnor och män. Kvinnor sänker dock sin arbetstid mycket efter föräldraledighet, medan mäns arbetstid i stort är opåverkad. Kvinnliga arbetare har den absolut svagaste ställningen i termer av andel heltidsarbetande både före och efter föräldraledigheten.

Våra resultat förstärker därmed bilden av att de kvinnor som har den svagaste ställningen på arbetsmarknaden, LO-kvinnorna, också är de som har de sämsta förutsättningarna att vara ekonomiskt självständiga som föräldrar. Detta bidrar till föreställningen om att män är huvudsakliga familjeförsörjare och kvinnor har huvudansvar för hem och barn.

BILAGA METOD

Dataunderlag

Som dataunderlag har Statistiska centralbyråns databas *Longitudinell Individ Databas* (Linda) använts. Linda är ett urval av hela svenska befolkningen där cirka 300 000 individer ingår. För dessa innehåller databasen en mängd data från i första hand olika register, däribland data gällande föräldraledighet.

Statistiken över föräldraledighet avser föräldralediga dagar. Den typen av statistik möjliggör tyvärr inte att se hur länge en förälder faktiskt varit hemma med sitt barn, utan endast när i tiden ett antal dagar med föräldrapenning togs ut. Vi kan inte heller se om dagarna som tas ut är sammanhängande i tiden.

Vi har också kompletterat Linda genom att köpa in viss statistik från Försäkringskassan.

Avgränsningar

För att studera sambandet mellan *arbetstiden och föräldraledighet* så har den undersökta populationen avgränsats till de personer som fått sitt *första barn*. Detta för att arbetstiden före barnafödandet inte ska ha påverkats av tidigare föräldraledighet.

Tidsmässigt är studien avgränsad till att följa de som hade en anställning år 1999 *och* som fick sitt första barn år 2000 eller 2001. För dessa har arbetstiden jämförts för år 1999, 2002 och 2003, det vill säga före och efter barnafödandet. Denna avgränsning är främst beroende av att vissa variabler inte ingick i Linda före år 1999.

Rent tekniskt har avgränsningen skett enligt följande:

Undersökningspopulationen år 1999:

- Ålder 18-64
- Tjänstgöringsomfattning > 0
- Ej egna företagare

Första barn år 2000 eller år 2001:

- Antal barn år 2002 enligt RTB = 1
- Antal föräldrapenningdagar år 2000 och/eller 2001 > 0
- Antal föräldrapenningdagar år 1999 = 0

Denna avgränsning är dock inte helt vattentät vad gäller att avgränsa de som fått sitt första barn exakt år 2000-2001. Främst beror detta på att variabeln Antal barn enligt RTB (registret över Rikets Totalbefolkningen) inte ingått i Linda före år 2002. Tidigare ingick variabeln Antal barn enligt *inkomststatistiken* vilken har betydligt sämre kvalitet beroende på bland annat olika familjebegrepp.

Avgränsningen bedöms dock vara så pass bra så att den avgränsade undersökningspopulationen väl svarar mot studiens syfte.

I antal ger denna avgränsning 1 647 individer i undersökningspopulationen. Detta motsvarar en populationstotal på cirka 50 000 personer. Detta antal bedöms som rimligt utifrån följande förutsättningar:

- Cirka 90 000 barn föds per år
- 44 procent av alla barn föds som nummer ett i syskonordningen
- Barnets båda föräldrar kan ingå i Linda
- Urvalsindividerna ska ha varit anställda år 1999, dvs med tjänstgöringsomfattning > 0
- Urvalsindividerna ska vara i åldern 18-64

Arbetare och tjänstemän

Uppdelning av urvalsindividerna på arbetare och tjänstemän är genomförd utifrån respektive individs yrke enligt Linda-databasen. Yrke är i Linda kodat enligt Standard för svensk yrkesklassificering 1996, SSYK 96 (Statistiska centralbyrån, Mis 1998:3).

I föreliggande studie benämns de med SSYK=1-4 som tjänstemän och de med SSYK=5-9 som arbetare, dock med några få undantag inom SSYK=4.

KÄLLOR

Bekkengen, L (2002): *Man får välja – om föräldraskap och föräldraledighet i arbetsliv och familjeliv*. Liber, Stockholm.

LO (2004): *Anställningsformer och arbetstider 2003*. Stockholm.

LO (2004): *Mellan princip och praktik – en rapport om föräldraförsäkringen*. Stockholm.

Nyberg, A.(2003): *Deltidsarbete och deltidslöshet - en uppföljning av DELTA - utredningen* Arbetslivsrapport nr 2003:19, Arbetslivsinstitutet, Stockholm.

Riksförsäkringsverket (RFV) 2004: *RFV Analyserar 2004:14, Flexibel föräldrapenning - Hur mammor och pappor använder föräldraförsäkringen och hur länge de är föräldralediga*. Stockholm.

SCB: *Linda-databasen*.

SCB (2003): *Barn och deras familjer 2001*. Stockholm, www.scb.se

Socialdepartementet (2004): *Föräldrapenning, pappornas uttag av dagar, fakta och analys*. Stockholm.

Thoursie, A (2005): *Föräldraförsäkringens effekter på sysselsättning och löner - olika för kvinnor och män?* Expertrapport till den statliga Föräldraförsäkringsutredningen.

Rapporten beställs från LO-distribution:
lo@strombergdistribution.se
026-24 90 26

September 2005
ISBN 91-566-2210-4
www.lo.se

För frågor kontakta:

Lena Westerlund, tel 08-796 25 59
Jenny Lindblad, tel 08-796 26 07
Mats Larsson, tel 08-796 28 11